

שיעור 2 ☒ יחיד שתלה בבית דין

מראי מקומות

א. תולה בבית דין

- עיינו בהשוואה בין משנה א, א ובין המקבילה בספרא דיבורא דחובה ☒ מה בין "התולה בעצמו" ובין "העושה על פי עצמו"?
- שימו לה היטב להו"א בדרשות הספרא ☒ הו"א ששנים או שלושה יתחייבו; הו"א להבחין בין מיעוט הקהל ובין רוב הקהל [אני מפרש שהכוונה בשגגת מעשה בלי הוראת בית דין]
- ספרי דברים קנד
- שבת צג. "תניא נמי הכי המוציא ☒ פוטר", שם ע"ב, "במאי קמיפלגי ☒ חייב", וברש"י ד"ה יחיד ובתד"ה ה"ג

ב. הגדרת הוראה

- הוריות ב. "אמר שמואל לעולם ☒ תו לא מידי".
- לעולם ☒ ראו נוסח כ"י ספרדי; מיוחס לרש"י ד"ה לעולם אין ב"ד
- ירושלמי הוריות א, א "שמואל אמר ☒ לא בדא"
- בבא בתרא קל; "תנו רבנן אין למדין ☒ למעשה" וברשב"ם; נדה ז: רש"י ד"ה הא קמ"ל
- תוספות רא"ש ב. ד"ה אין בית דין חייבין [להרחבה ☒ ד"ה אמר רבא אף]
- תוספות ד"ה הורו ב"ד, ד"ה בין שעשו, ד"ה הור לה, ד"ה הכא מסקינן.
- אין למדין הלכה מפי תלמוד ☒ ראו את מחלוקת התוספות והרא"ש; פרשנות הגאונים אצל פירקוי בן באבוי
- כריתות יג: "תנו רבנן ולהבדיל ☒ בלא הוראה", וברש"י ד"ה לא סגי; רמב"ם ביאת מקדש א, ד

ג. להרחבה ☒ אחרונים

- חלקת מחוקק אבן העזר יז ס"ק עח; מרומי שדה ד"ה במשנה הורו בי"ד
- הרב הרצוג, תורת האבל עמ' סא
- רשימות שיעורים לגרי"ד על הסוגייה

סיכום

א. החידוש העיקרי במשנת הוריות ויסוד הפטור

המשנה במסכת הוריות מחדשת דין לגבי יחיד שפעל בשוגג על פי הוראת בית דין לעבור על אחת ממצוות התורה, והדין הוא שהוא פטור מקורבן. הדין הפשוט קובע שכאשר כל ישראל חוטאים בעקבות הוראת בית הדין הגדול, היחידים פטורים מקורבן יחיד כיוון שהם מתכפרים באמצעות קרבן הציבור (פר העלם דבר של ציבור).

שיטת המשנה, המיוחסת לרבי יהודה, מחדשת כי גורם הפטור מקורבן יחיד הוא **עצם ההוראה של בית הדין** ולא הכפרה באמצעות קורבן אחר. תנאי הפטור הוא שהיחיד "תלה בהם" (סמך עליהם), כלומר, שלא חשב שהם טועים. חידוש זה משמעו שהיחיד נשאר פטור מקורבן, אף על פי שאין מה שיכפר על חטאו. שאלה מרכזית העולה מכך היא האם יסוד פטור זה משליך גם על הדין הנוגע לציבור.

חקירה ביסוד הפטור: תלייה (אנוס) מול פעולה ציבורית

קיימת חקירה באחרונים בשאלה מהו יסוד הפטור של היחיד: האם הוא נובע מכך שהיחיד נחשב **אנוס** כיוון שסמך על בית הדין, או שמא הדבר קשור להגדרת המעשה שלו כפעולה ציבורית שנעשתה מכוח סמכות עליונה.

לשון המשנה ¹ **תלייה ואנוס**: לשון המשנה מתמקדת בשיקול הדעת של היחיד ובשגגה: יסוד הפטור הוא כי הוא "תלה בבית דין". אם היחיד ידע שהם טועים, הוא לא **תלה בהם**, והוא נקרא "תולה בעצמו" והוא חייב. כיוון זה מבין את השוגג כמי שטעה במרווח שבין מה שהיה אמור לחשוב למה שחשב, ואילו אם הלך ושאל את בית הדין, ייתכן שהוא פשוט אינו שוגג אלא **אנוס**.

הדיון בספרא על הגדרת "יחיד שחטא" (מיעוטין)

הספרא מביאה דרשה ללמד את יסוד הפטור ² "בעשותה".

בניגוד ללשון המשנה המתמקדת בשאלת ה"תלייה בבית דין" ובשגגה של היחיד, הספרא מציגה דין עקרוני: "העושה על פי עצמו חייב, ולא העושה על פי הורית בית דין". דרשה זו אינה עוסקת בשאלה במי היחיד **תלה**, אלא קובעת הלכה המדגישה את **המעשה** ואת ההגדרה האם הוא נעשה על ידי אדם פרטי או מכוח סמכות.

הספרא מעלה הווא אמינא הנוגעת להבנת הביטוי "אחת תחטא". הדרשות של "נפש תחטא, אחת תחטא בעשותה" נשאלו, "הרי אלו מיעוטיין".

הסברה שעלתה היא: "או אינו אומר אלא יחיד שעשה חייב, **שניים שלושה שעשו יהיו פטורים**". ההווא אמינא הזו נובעת מכך שהתורה מתארת את חטא החטאת כיחיד, שצריך לעשותו "בתורת יחיד". לפי סברה זו, אם לא מדובר ביחיד בודד שחטא, אלא בשלושה שעשו יחד, ייתכן שהם לא חייבים.

הסברה הזו נדחית. הסברת הדחייה היא שגם כאשר שלושה עושים, הם נחשבים "שלושה יחידים". כלומר, כל עוד המעשה לא נעשה במסגרת ציבורית או מכוח הוראה, כל אחד מהם עדיין נחשב חוטא כיחיד.

הספרא ממשיכה בהווא אמינא נוספת, המבחינה בין מיעוט לרוב, וקושרת את החיוב לשאלת הבאת פר העלם דבר של ציבור:

▪ "עדיין אני אומר **מיעוט הקהל שעשו חייבין**, שאין בית דין מביאים עליהם פר."

▪ "אבל **רוב הקהל שעשו יהיו פטורים**, שכן בית דין מביאים עליהם פר."

הווא אמינא זו היא "מוזרה" לכאורה, כיוון שאם רוב הקהל עשו ובית הדין מביאים עליהם פר, הם ממילא פטורים מחטאת יחיד. השאלה הופכת להיות: מה קורה במקרה **שלא הייתה הוראת בית דין?**

הבבלי מציע לפרש את ההווא אמינא כך:

1. **מיעוט הקהל שעשו (בלי הוראת בית דין)**: יהיו חייבים. הסיבה לכך היא שגם אם

הייתה הוראת בית דין, בית הדין לא היו מביאים עליהם פר (על מיעוט הקהל).

2. **רוב הקהל שעשו (בלי הוראת בית דין)**: ההווא אמינא הייתה שהם יהיו פטורין, כיוון

ש"אם הייתה הוראת בית דין, בית דין יהיו מביאים עליהם פר".

ההיגיון העומד מאחורי ההווא אמינא הזו הוא **שצורת החשיבה של הספרא היא כי אדם חייב על חטא רק כשהוא חוטא אותו כיחיד**. אם רוב עם ישראל חטא, אף על פי שלא הייתה הוראת בית דין, עדיין אי אפשר להגיד שהם חטאו כיחידים, ועל כן הם יפטרו מחטאת יחיד.

ההווא אמינא נדחית. הסיבה לדחייה היא ש"היות ולא הייתה הוראת בית דין", רוב עם ישראל שחטא נחשב "המון המון המון יחידים". כלומר, כדי להתחייב בחטאת יחיד, נדרש שהמעשה יהיה מעשה יחיד. הספרא מבררת מתי המעשה אינו נחשב מעשה יחיד. הלימוד מהדרשות השונות מוביל למסקנה שרק כאשר יש **הוראה של בית דין** המפקיעה את היחיד מלהיות יחיד שחוטא, הוא נפטר מהחיוב.

הקשר להוראת בית הדין הגדול

קיימת מחלוקת בשאלה מי הוא בית הדין המוסמך: התוספות בראש המסכת קובעים כי "הורו בית דין" מתייחס ל**סנהדרין גדולה**. חלקת מחוקק פסק שיחיד יפטר רק בהוראת בית הדין הגדול. הנצי"ב חולק על כך, וטוען שפטור היחיד (הנובע מסמיכה ואונס) אינו דורש סנהדרין גדולה, כפי שעולה מהמקרה של אישה שהותרה להינשא על ידי בית דין של שלושה. חילוק אפשרי הוא שבאיסור והיתר מוחלט (כגון חלב), נדרש בית הדין הגדול כדי להפקיע את המעשה מלהיחשב פעולה פרטית, ואילו במקרים אחרים מספיקה סמיכה על בית דין מקומי.

צורת החשיבה של הספרא, הדורשת להפקיע את היחיד ממעמד של חוטא פרטי, יכולה להסביר מדוע הפטור נדרש רק כאשר הפעולה נעשתה על פי הוראת **בית הדין הגדול**. בית הדין הגדול הוא "האינסטנציה העליונה של האומה". לכן, פסיקה והוראה של בית דין זה הופכת את פעולת היחיד לפעולה שנעשתה "תחת קורת הגג של בית הדין הגדול", ובכך מפקיעה אותו ממעמד של יחיד שחוטא.

ספק נוסף עולה בתוספות: האם דיין בבית הדין הגדול שטעה ואכל בעצמו, פטור מקורבן יחיד? אם יסוד הפטור הוא **תלייה** (סמיכה), הדיין חייב כי לא יכול לסמוך על עצמו. אך אם יסוד הפטור הוא שהמעשה אינו נחשב פרטי (ככיוון הספרא), אזי גם הדיין יכול להיות פטור, כיוון שלא נחשב שעשה זאת כאדם פרטי, אלא מכוח ההוראה שנתן.

הגדרת "הורו בית דין": מחלוקת שמואל ורב דימי

הגמרא דנה בגדר ההוראה הפוטרת, אף על פי שהמחלוקת נאמרה במקורה לגבי חיוב פר העלם דבר של ציבור:

- שמואל: "לעולם אין בית דין חייבין עד שיאמרו להם **מותרין אתם**".
- רב דימי: "עד שיאמרו להם **מותרין אתם לעשות**".

פרשנויות למחלוקת:

1. **שיטת הרא"ש (דיוק הלכתי):** הרא"ש מפרש כי המחלוקת נוגעת לדיוק ההוראה: הוראה תקפה רק כאשר יש מקרה מעשי המחייב את הדיין לדקדק בדבריו. לדעת הרא"ש, דברי רב דימי משקפים את הדרישה ש"כשהאיסור מזומן לעשות מיד", רק אז המורה מדקדק, ואילו שמואל מסתפק בכך שהשאלה הוגדרה כשאלה למעשה.
2. **שיטת הרמ"ה (פסק מול תלמוד תורה):** הרמ"ה גורס כי המחלוקת נוגעת לשאלה האם ההוראה נשארה בגדר **תלמוד תורה** (לימוד עיוני) או הוגדרה כ**פסק הלכה**. לדעת הרמ"ה, אם שאלו "מה אנו להורות" (שאלה תיאורטית), דרישת "לעשות" הופכת את הדיון לפסק. הסיבה לכך היא שהיחיד זקוק לפסק כדי לומר שהמעשה שלו נעשה "על

פי הוראה, " ולא על פי ידע אישי שרכש.

ראיות להגדרת ההוראה ודין השיכור

- **זקן ממרא:** אביי מביא ראיה מזקן ממרא, אשר מתחייב רק אם "הורה לעשות". ראיה זו מחזקת את ההבנה שנושא הסוגיה הוא **הגדרת הוראה**.
- **אישה שהותרה להינשא:** אישה שהותרה להינשא על ידי בית דין וקלקלה בזנות ² חייבת בקורבן, כיוון שההוראה הייתה רק "**להינשא**", ולא לזנות. הרמ"ה מדייק מכאן שהיחיד נחשב תולה בבית דין רק לגבי **אותו מעשה עצמו** שהותר, וזה מחזק את הצורך בהגדרת ההוראה כדבר מכוון למעשה ("לעשות").
- **הוראה בשיכור (שטוי יין):** הרמב"ם בהלכות ביאת מקדש מבחין: מותר לשיכור ללמד תורה, אך אסור לו להורות. אם החכם הוא "**חכם קבוע להוראה**", לימודו נחשב הוראה גם ללא שואל או אמירה מפורשת של "לעשות". הגרי"ם הסביר שהורא הלעשות היא תנאי בחיוב/פטור הקרבן, אך אינה נוגעת לדעת הרמב"ם להגדרת הוראה. הסבר נוסף של הגרי"ם ² הדרישה ל"לעשות" היא דין מיוחד במסכת הוריות, שמטרתו לשמר את הגדר שהוראה בטעות היא עדיין הוראה תקפה. אם הדיינים יאמרו "לעשות", אי אפשר יהיה להפקיע את ההוראה מגדר הוראה, אף על פי שהיא שגויה. הסבר זה מגביל את הסוגיה לדין המיוחד של בית דין שטעה, מה שאין כן באיסור שתוי יין שחכם קבו עלהוראה נחשב מורה אף בלי לומר לעשות.

סיכום

השאלה המרכזית המלווה את הסוגיה היא האם הפטור נובע מכך שהיחיד יכול לטעון "לא זו טעות שלי, אני **תולה בבית דין**" (כדעת הרא"ש והנצי"ב), או האם הפטור הוא עקב כך שהיחיד פעל מכוח המערכת של כלל ישראל, והמעשה אינו נחשב מעשה יחיד (ככיוון הספרא והרמ"ה).